

PROLETÁŘI VŠECH ZEMÍ,
SPOJTE SE!

2/78

78

VŠETNÍ SŮSTAVY

REVUE UNIVERSITY J. E. PURKYNE V BRNĚ

ČÍSLO 2.

ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY NA POHANSKU

РЕЗЮМЕ ● РЕЗЮМЕ ● РЕЗЮМЕ ● РЕЗЮМЕ ● РЕЗЮМЕ ● РЕЗЮМЕ ● РЕЗЮМЕ ● РЕЗЮМЕ

Археологические исследования великоморавского городища Поганско близ г. Бржецлави осуществляемые в рамках государственного плана кафедры археологии философского факультета университета им. Я. Ев. Пуркине в сотрудничестве с другими университетскими и академическими институтами с 1959 г. представляют не только большой научный интерес во всем славянском мире, но имеют огромное культурно-политическое значение для нашей общественности.

В течение последних четырех лет (1974—1977) результаты многолетних раскопок завершились успешной защитой, была о них опубликована обширная монография и совершились важные открытия и предприятия в полевой работе.

Раскопки вала и прикасающихся к нему площадей привели к уточнению знаний об конструкции и датировке великоморавского укрепления, к открытию раннеславянского поселения и дали основания к суждениям об экономическо-общественном положении и о характере застройки поселения на городище и северо-восточном передградье.

Вследствие водостроительных работ на реке Дые появилась перед исследователям коллективом актуальная научная и культурно-политическая задача: осуществить срочно огромные предохранительные раскопки площади в 12 га на юго-западном передградье Поганска. Выполнение этой задачи началось успешно: в течение двух сезонов было исследовано 5 га со 280 селищными объектами и почти 160 могил, которые существенно меняют наши представления о характере населения передградья.

К университетским работам известным и шире известности принадлежит катедра добре заставленная сохраненными частями chat — подлахи, каменная отопная установка в Бржецлави. Там же найдены важные находки, которые показывают, что в одном из наиболее известных славянских локалитетов на нашем территории, в центральном городище из эпохи Великой Моравии. В международно политическом отношении при решении современных межинтергосударственных отношений заботливо, что в нашем ближайшем соседстве открываемое важное славянское центральное и тем опровергаем ложные гипотезы

о его отдалении и непрерывном германском заселении, которые сейчас и сейчас исправляются и вытравливаются из идеологического арсенала студенческой войны. Этот факт имеет и свой положительный политический аспект, потому что способствует развитию социалистического сознания у наших граждан. Наши результаты являются результатом исследований непосредственно и в полной мере подготовлены постоянной экспедицией прямо в городище на Поганску.

Из внутреннего зрения в рамках университета имеют в отношении с этим исследованием значение главным образом два момента. Во-первых там практически обучаются слушатели археологии прямо под руководством своих учителей и в практике проверяют и укрепляют свои теоретические знания. Занимаются материалом для своей лабораторной практики и про свои первые научные шаги в семинарных, отчетных и дипломных работах, а также в статьях для студенческих научных конкурсов. Узнают, как трудна и сложна эта работа одобрения, а узнают, что высокая ответственность за факт, что они в моменте научных работ в полной мере документально подтверждают правильность научных интерпретаций. Во-вторых это исследование на Поганску стало основой, из которой выросла междисциплинарная работа с другими работниками университета, прежде всего с катедрой петрографии (проф. др. Я. Штелц, DrSc.) и с Антропологическим институтом естественнонаучного факультета (доц. др. А. Лоренцова, CSc.) и с другими высшими учебными заведениями (Высокая школа сельскохозяйственная); важна также сотрудничество с археологическими работниками ЧСАВ, вытекающее из факта, что исследованием Поганска занимается в рамках государственного плана координированного академиком Я. Пуликем; важна также сотрудничество с Археологическим институтом SAV (проф. др. Б. Хроповский, DrSc.) и с правительственным отделением Моравского музея (проф. др. В. Хрубый, DrSc.) и участие в деятельности междисциплинарной рационализационной бригады (н. п. Геофизика Брно, АУ ЧСАВ Брно).

С большим признанием оценивается археологическое исследование на Поганску представителями общественности и культурной жизни в бржецлавском округе: члены рабочего коллектива Поганска с удовольствием участвуют в политическом и культурном развитии округа, а также выступают с докладами, статьи в местной печати, или в виде выставок. Культурно политический уровень Поганска проявляется частыми посещениями официальных гостей — из СССР и из зарубежных стран; исследование так также представляется работой Университета Я. Е. Пуркине помимо Брно.

Когда мы были еще подростками работали с проф. др. Ф. Калуском систематическое исследование Поганска, было нам сего ясно, что там работа по всей генерации археологов, далеко мы все же не знали, какую широкую проблематику имеет это исследование. Уже первые годы научных работ привели к открытию основательных сооружений, каменных храмовых зданий, церковных кладбищ с многими захоронениями, погребальными диспозициями великокняжеского двора, занимавшие конструкции укрепления городища из эпохи Великой Моравии, а также к выяснению раннего славянского поселения и к выяснению заселения на северозападном передградье. Ближайшие сведения о этом

objevech byly již mnohokrát zveřejněny, a proto je nebudeme opakovat. Zaměříme se na poslední čtyři léta výzkumů, na léta 1974–1977.

V tomto období došlo především k významným vědeckým bilancím výzkumu po letech přípravných laboratorních a kabinetních prací. Za předsednictví akademika J. Poulíka se uskutečnila obhajoba dílčí etapy „Třetí pětiletí archeologického výzkumu Břeclavi-Pohanska (1969–1973)“, jejíž závěrečnou zprávu opo-
novali prof. dr. V. Hrubý a prof. dr. B. Chropovský, kteří znovu potvrdili zá-
kladní vědecký přínos výzkumů na Pohansku a jejich význam pro rozvoj
slovanské archeologie, jakož i aktuální kulturně politický dosah. Dále vyšla
počátkem roku 1976 monografie Břeclav-Pohanska IV, představující první ar-
cheologicko-historické vyhodnocení nejvýznamnějšího objevu na Pohansku –
velmožského dvorce. Práce prokázala, že jde o jedinečný a první objev tohoto
druhu, srovnatelný s raně feudálními sídlí jak v oblasti karolinské, tak v ze-
mích slovanských. Přispěla nejen k řešení řady dílčích problémů raně feudál-
ního období, společných pro tehdejší vývoj v celé Evropě, ale vybudovala
pevně východisko k vědeckému hodnocení dalších objevů na Pohansku; objas-
nila totiž zdejší stratigrafii, časový rozsah osídlení a rozpracovala problematiku
tamějších nejmasovětších nálezů – keramiky.

Terénní výzkum státního plánu se v posledních letech koncentroval na jeden
důležitý prostor Pohanska, který poskytl cenná stratigrafická pozorování a zřej-
mě dovolil řešit řadu otázek chronologických, topograficko-urbanistických a eko-
nomicko-společenských. Je to úsek valu v severovýchodní části hradiska s při-
lehlým sídlištěm jak na jeho vnitřní straně, v bývalé lesní školce, tak i na jeho
vnější straně – na severovýchodním předhradí.

Podél paty valu byl uvnitř hradiska otevřen úsek přes 130 m dlouhý, aby se
zjistilo časové zařazení a charakter objektů přiléhajících k valu a souvisejících
se sídlištní aglomerací v lesní školce. Zde se prováděl výzkum již dříve a jeho
dokončení si vyžádá ještě několika let. Nicméně již nyní máme k dispozici
řadu závažných poznatků. Vedle desíti rozptýlených kostrových hrobů a většího
uskupení pohřbů (celkem 11) zasahujícího pod val a vedle objektů patřících
období velkomoravskému, jaké byly z této aglomerace známy již dříve, bylo
tam objeveno 14 raně slovanských a starohradištních objektů, z toho 4 obytné
zemnice a 2 obilnice. Část tohoto starého sídliště byla překryta valem, pod
nímž, mnohdy přímo pod původní hradbou, bylo zjištěno dalších 13 objektů
z tohoto období. Raně slovanské sídliště bylo sice narušeno i v areálu vel-
možského dvorce, zde se však rýsuje celá osada, jež pozdějšími zásahy výraz-
něji porušena nebyla. Skýtá nám klíč k přesnějšímu časovému zařazení záro-
vých hrobů, obsahujících jen jednotlivé urny bez dalšího inventáře. I když da-
tovacích předmětů není ani v těchto sídlištních objektech mnoho (jde jen
o hřebeny a trojřítou šipku), již samo statistické vyhodnocení zdobené a nez-
dobené, v ruce lepené a obtáčené keramiky naznačuje datovací možnosti.
I pro velkomoravské osídlení tam byly získány důležité poznatky. Především

byly zjištěny tři mimořádně hluboké a nálezově bohaté objekty, které mají
své analogie i v jiných částech hradiska; jejich přesnější funkční i chrono-
logické zařazení je zatím nejasné. V tomto úseku byla na Pohansku poprvé
objevena studna, a to v blízkosti řemeslnických objektů, v nichž opět poprvé
v historii tamějšího výzkumu byly nalezeny olovené hřivny, známé zatím jen ze
šperkařských dílen v Mikulčicích.

Val byl v letech 1975–1976 zkoumán dvěma řezy dohromady 15 m širokými,
a to v těsné návaznosti na 10 m široký průkop z let 1965–1966; v roce 1977
k tomu o 13 m severozápadně přibyl 7 m široký řez, takže mezi sídlištěm
v lesní školce a na severovýchodním předhradí byl získán 32 m široký pruh,
umožňující sledovat kontinuitu event. diskontinuitu zástavby mezi oběma sídliš-
tními areály v jednotlivých časových obdobích a tím přispět k řešení otázky
vzniku a zániku opevnění hradiska. Ukázalo se, že pod vlastní hradbou plynule
pokračují jen objekty raně slovanské a starohradištní, kdežto objekty velko-
moravské jsou sice i pod valem, avšak dosahují z obou stran jen k velkomo-
ravské hradbě a nikdy již nebyly překryty. K mimořádně šťastným objevům patří
zemnice, která byla vybudována v době existence velkomoravského opevnění
v jeho těsné blízkosti a zanikla současně s ním. V této zemnici byl vedle čet-
ných keramických nálezů objeven depot železných předmětů, obsahující mimo
jiné železná kování blatnicko-mikulčického stylu, která datují zánik opevnění
hradiska nejspíše do doby kolem poloviny 9. století. Depot datuje i značné
množství celých nádob různých typů, různé okrajové profily a technologické
kvality, nalezených v zánikovém horizontu opevnění. Tento keramický soubor
představuje dostatečně širokou bázi pro srovnání s keramikou pocházející ze
stratifikovaných i nestratifikovaných nálezových celků z ostatních částí hradiska
a přispěje k upřesnění jejich datace.

Výzkum severovýchodního předhradí, navazující na zkoumaný úsek valu a síd-
liště v lesní školce, je v počátcích. Jde zatím o čtyři desítky objektů objevených
pod vnější stranou valu a v její těsné blízkosti. Především se podle inventáře
šesti objektů ukázalo, že časně slovanská osada pokračuje i na předhradí.
Obsah velkomoravských objektů naznačuje, že ona část osady na předhradí,
přiléhající k opevnění, bude mít jiný ráz než na protilehlé straně předhradí,
kde byla v roce 1975 prozkoumána skupina 15 pohřbů a 31 sídlištních objektů,
které svým charakterem odpovídají dalším tam zjištěným dvěma skupinám
hrobů a téměř sedmdesáti rozptýleným sídlištním objektům, objeveným za leh-
kým obvodovým opevněním předhradí. Návaznost tohoto opevnění na fortifi-
kaci hradiska se podařilo najít v letech 1975 a 1977.

V posledních letech vstal před výzkumným týmem Pohanska nový závažný
kulturně politický i odborný úkol. V bezprostřední blízkosti hradiska, v prostoru,
kde bylo ověřovacím výzkumem v roce 1961–1962 zjištěno slovanské sídliště
a pohřebiště – jihozápadní předhradí Pohanska –, mají být v roce 1979 zá-
hájeny rozsáhlé vodohospodářské úpravy, které zničí 12 hektarů plochy archeo-

logické rezervace. Investor těchto úprav – Vodohospodářský rozvoj a výstavba Brno – vyčlenil ve smyslu zákona o ochraně památek finanční příspěvek, který umožňuje provést v ohroženém areálu urychlené záchranné práce. Zahájili jsme je koncem podzimu 1975 a intenzivně jsme v nich pokračovali v letech 1976 a 1977. Termín výstavby odlehčovacích jezu se však blíží, a proto bude třeba i v dalších letech věnovat veškeré úsilí záchranně maximálního množství archeologického pramenného materiálu a získání terénních pozorování.

Během dvou výzkumných sezón bylo na jihozápadním předhradí prozkoumáno téměř 5 ha osídlené plochy ležící v inundačním terénu obklopeném slepými rameny a meandrem řeky Dyje. Podle prvních výsledků výzkumu, který probíhal v obtížných podmínkách terénu krátce předtím odlesněném, je patrné, že se na jihozápadním předhradí rozkládal rozsáhlý sídlištní areál, tvořený jednotlivými skupinami obytných staveb a objektů výrobního a hospodářského charakteru. Z více než 280 prozkoumaných sídlištních objektů bylo 60 zahloubených pravouhlých chat – zemnic, které reprezentují typický slovanský příbytek. Velmi dobře zůstaly zachovány spodní části chat – podlahy, kamenná otopná zařízení, stopy po konstrukci srubových či vyplétaných stěn a po nosných operách střechy. Ve většině zemnic se také našly předměty z inventáře domácnosti – nádoby, nářadí, řemeslnické a zemědělské nástroje, součásti nástroje a oděvu i pozůstatky úpravy či zařízení chaty. Jiný typ obytných objektů objevených na sídlišti má tvar protáhlého zahloubeného oválu, při jehož kratší stěně byla vybudována hliněná kopulovitá pec. V obydlích tohoto typu se vyskytovaly převážně nálezy zlomků keramiky a zvířecí kosti; ve srovnání s inventářem zemnic se nabízí závěr, že tyto oválné zahloubené příbytky byly poněkud starší než pravouhlé chaty a v době jejich existence již sloužily jako odpadní jámy. Také hospodářská a výrobní zařízení je možno rozdělit do několika skupin; objekty související se zemědělskou výrobou (zahloubené jámy na obilí, žernovové mlýny, pekárna) a s jednotlivými výrobními odvětvími (zpracování železa, dřeva, kosti, textilu, hlíny atd.). Zvláštní skupinu tvoří protáhlé zahloubené objekty s kamennou výplní a pozůstatky dřevěných trámů; tyto stavby nemají prozatím na Moravě analogie a jejich funkce bude patrně souviset s některým výrobním odvětvím. Nové poznatky přináší dále průzkum celkové dispozice a členění sídliště. Již dnes lze rozpoznat jednotlivá sídlištní seskupení kombinovaná s hospodářskými a výrobními zařízeními. Rovněž byly zachyceny žlábkové palisádové ohradě; její celkový průběh však bude možné zjistit až po odlesnění další plochy.

Významnou složkou v areálu jihozápadního předhradí jsou kostrové hroby, jichž bylo prozkoumáno více než 160. Část hrobů byla seskupena do dvou menších pohřebišť vzdálených od sebe asi 200 m, asi sto hrobů je volně rozptýleno mezi sídlištními objekty nebo tvoří menší skupinky. Tyto odlišnosti v pohřebních zvyklostech jsou pravděpodobně dány chronologickým momentem: rozptýlené hroby vykazují větší stáří než hroby na obou samostatných pohře-

bištích. Některé rysy pohřebních zvyklostí však budou zasluhovat podrobnější rozbor, např. výskyt hrobů uložených v bezprostřední blízkosti zemnic, situovaných podél stěn chaty a respektujících stavbu. Vzájemná superpozice či vzájemné respektování hrobů a objektů naznačují, že celá aglomerace na jihozápadním předhradí rostla a byla osídlována během několika generací.

O hmotné kultuře a sociální diferenciaci obyvatelstva vypovídá vybavení hrobů milodary – nejčastěji keramikou, drobnými nástroji (noži, očítkami na rozdlávaní ohně, brousky), jednoduchými šperky (bronzovými náušnicemi, prsteny, skleněnými korálky), ale i výstrojí jízdních bojovníků (meč, ostruhy, nákončí, průvlečky, přezky, sekery). O tom, že na sídlišti žila majetnější vrstva společnosti, svědčí rovněž nálezy depotů – skladů železných nástrojů a nářadí. Pozoruhodnou složkou těchto depotů tvoří součásti jezdecké výstroje – ostruhy, udidla, přezky a třmeny spolu s vědérky, srpy a sekerami.

Termínované záchranné akce na jihozápadním předhradí Pohanska poskytují cennou, ale i výjimečně náročnou příležitost k poznání ekonomické a sociální struktury slovanské společnosti v průběhu 8. a 9. století, tedy v době, kdy se utvářely a dozrály předpoklady pro vznik prvního státního útvaru na našem území. V současné době patří výzkum na Pohansku k nejrozsáhlejším v celém Československu a možnost postihnout v terénu doklady o vývoji jednoho z nejrozvinutějších center velkomoravské říše i rozvoj jeho ekonomických zázemí – předhradí – je mimořádně vzácná i v porovnání s výzkumy v ostatních evropských státech. Ne náhodou přední českoslovenští archeologové, kteří hodnotili výsledky výzkumů na Pohansku v roce 1976 a 1977 formulovali ve svém vyjádření závěr, že „Pohansko patří mezi nejcennější velkomoravské lokality u nás a jeho význam ve slovanském světě nedovoluje, aby z vysoké úrovně jeho výzkumů mohlo být sleveno“. Tyto výzkumy nemají pouze vědecký, ale také velký politický význam, protože jde o lokalitu, ležící po staletí na rozhraní slovanského a germánského světa a dnes na hranici mezi socialistickou a kapitalistickou soustavou.

Porozumění a spolupráce, se kterými se při zajišťování potřeb výzkumu i záchranných prací setkáváme jak u vedení fakulty, univerzity, investorské organizace, tak i u představitelů stranických a státních orgánů na Břeclavsku, svědčí, že pracovníci výzkumu na Pohansku naleznou potřebnou podporu při realizaci těchto náročných úkolů a přispějí tak ke splnění vědeckých i národohospodářských plánů.